
**EL PROJECTE DE CONVIVÈNCIA DE CENTRE. UNA MANERA DE TREBALLAR
L'AUTONOMIA I LA RESPONSABILITAT DE L'ALUMNAT**

Glòria Vericat Beltran
CEIP Col.legis Nous - Mollet del Vallès
gloria.vericat@uvic.cat

Resum

L'escola és un reflex de la societat en la que s'inscriu. Una societat democràtica comporta una escola que visqui i practiqui la democràcia. Els nostres drets, les nostres llibertats i els nostres deures descansen sobre la nostra autonomia i responsabilitat. Una manera de treballar aquests aspectes a l'escola és des del projecte de convivència de centre, on s'han d'incardinar tota la vida del centre educatiu. Educar en valors exigeix conviure amb ells en tots els àmbits de la nostra vida. Educar en valors significa, també, educar la capacitat de valorar. Aquesta capacitat de valorar ens permet ser persones lliures, crítiques, justes i solidàries, conscients de la realitat del nostre entorn més immediat i del context mundial en general, i compromeses amb la humanitat, amb les generacions futures, i amb la sostenibilitat del planeta. D'acord amb aquestes consideracions, el projecte de convivència de centre pot fonamentar-se en els següents tres grans blocs de valors, en els quals hi podem encabir els valors, entesos com les nostres opcions de vida: a) al valor de la persona humana i la seva dignitat; b) el valor de la democràcia i la ciutadania; i c) el valor de la igualtat i la diferència.

Paraules clau: Autonomia; responsabilitat; valors; democràcia; ciutadania.

THE PROPOSED LIVING CENTER. ONE WAY OF WORKING AUTONOMY AND ACCOUNTABILITY OF STUDENTS

Abstract

The school is a reflection of society in that part. A democratic society involves a school that lives and practices of democracy. Our rights, our freedoms and our responsibilities rest on our independence and responsibility. One way to work these issues from the proposed school is living center, where it articulates the life of the school. Education in values required to live with them in all spheres of our lives. Education in values also means educating the ability to evaluate. This capability allows us to assess people were free, critical, fair and supportive, aware of the reality of our immediate surroundings and the global context in general and committed to humanity, with future generations and the sustainability of the planet. In accordance with these considerations, the proposed center coexistence can be based on the following three blocks of values in which we can fit the values, understood as our life choices: a) the value of the person human dignity, b) the value of democracy and citizenship, and c) the value of equality and difference.

Keywords: Autonomy, responsibility, values, democracy, citizenship.

1.- El diàleg, l'autonomia i la responsabilitat

El paper de l'escola és fomentar l'autonomia personal, reafirmant la realitat personal en totes les seves dimensions, tant des de la vessant de desenvolupament individual de la seva dignitat, com des de la vessant de possibilitat de convivència social dins d'unes societats democràtiques. Aquesta autonomia, en la seva vessant individual, es concreta en l'educació en valors com a opcions de vida; en la seva vessant social, es concreta, en l'educació en valors com educació per a la democràcia.

El diàleg, l'autonomia i la responsabilitat han de ser principis ètics articuladors en societats globalitzades. Les societats de la informació poden permetre un sistema educatiu on tots tinguem accés i puguem compartir tant la innovació com la reflexió, tan necessàries per al desenvolupament individual i col·lectiu i per a la sostenibilitat del planeta.

Els objectes de l'educació en valors estan molt connectats amb els subjectes. La dignitat de la persona i les societats democràtiques han d'estar presents en tot sistema educatiu. En aquest sentit, no hem d'oblidar com el reconeixement de la dignitat humana esdevé el fonament del reconeixement dels drets humans.

La dignitat personal va molt lligada a la idea de desenvolupament humà. Davant un món amb un desenvolupament tecnològic molt elevat i en contínua progressió, l'aposta està en un desenvolupament personal també il·limitat i que afecti a tota la població. MORÍN (1999: 25) apunta com tot veritable desenvolupament humà ha de combinar les autonomies individuals, amb les participacions comunitàries i "amb el sentit de pertinença a l'espècie humana".

El futur de les persones no està amb l'aïllament, sinó amb el compartir per a créixer. Actualment, hi ha una por certa cap a l'altre. Aquesta por anul·la la nostra llibertat en benefici de la seguretat; ens fa desconfiar de tots i de tot i ens fa ser recelosos davant de qualsevol canvi, davant la por a perdre la nostra petita parcel·la personal. Per a què el desenvolupament humà dignifiqui a la persona i iguali el desenvolupament tecnològic hem de recuperar la confiança en l'altre i hem de tenir molt clar que el trinomi "individu-societat-espècie" com a font de coneixement no es pot dissociar; una innovació o descoberta que no contempli aquestes tres vessants no és un veritable progrés humà.

I un veritable progrés humà està lligat i vinculat a la idea de democràcia. La democràcia no sols és un sistema polític, sinó que també és un valor. En aquest sentit, DEWEY (2002: 91) apunta que "una societat és democràtica en la mesura en que facilita la participació en els seus béns de tots els seus membres en condicions iguals i que asseguri el reajustament flexible de les seves institucions mitjançant la interacció de les diferents formes de vida associada". Una societat

democràtica vol una escola democràtica que no fiqui barreres a l'accés al coneixement i a la societat de la informació; que no discrimini i que no consideri a cap persona poc hàbil i sense aptituds per participar en els processos d'ensenyament-aprenentatge.

Una societat democràtica pressuposa persones formades en la cultura de la democràcia. I la millor manera de formar-se democràticament és viure els processos d'ensenyament-aprenentatge d'una manera democràtica a l'escola. Avui és fonamental adquirir unes capacitats i unes habilitats democràtiques que ens permetin ser crítics i no perdre la perspectiva global davant els constants canvis tecnològics que es produeixen en el nostre món.

Els canvis són inevitables –i en moltes ocasions fins i tot són desitjables-. Però, els canvis, generalment, ens fan por, no sabem cap a on ens portaran. Moltes vegades davant un cert risc o una certa inseguretat, triem la comoditat, ja que si les coses fins ara han funcionat, continuaran funcionant d'una manera o altra. Una certa por inicial, en si, no es dolenta; més aviat es pot dir que detecta unes inquietuds. L'important és comprendre-la i situar-nos per poder adaptar i acomodar la nova realitat que en un principi ens feia por. Mai hem d'oblidar la nostra tasca i el nostre compromís social. En una societat en canvis, nosaltres no podem desatendre'ls.

Els canvis ens permeten progressar i enriquir-nos des de tots els aspectes, tant des de l'aspecte humà, com des del cultural o el social fins a l'ecològic i l'econòmic. Un dels canvis més importants, en la nostra societat actual, seria institucionalitzar la innovació. Aquesta hauria de ser una exigència a la que tots li féssim front. Avui, en moltes estructures professionals i socials està mal vist proposar canvis. Proposar-ho d'una manera fonamentada hauria de ser un mèrit a tenir en compte; en aquest moment, moltes vegades és un motiu de marginació.

Des de l'escola, hem de preparar als alumnes per als canvis, per tal de lluitar, des de la responsabilitat i l'autonomia, per unes societats més justes, solidaries i sostenibles; en definitiva, per consolidar la democràcia. No hem d'oblidar que les nostres escoles, com la nostra societat, sempre poden millorar. Si no poguessin fer-ho, implicaria que "hauríem arribat al final de la història de la creació humana i a la més alta plenitud possible" (GIMENO SACRISTÁN, 2003: 247). Com això, evidentment, no és així, des de l'escola hem de lluitar per a ser generadors d'un canvi amb accent d'humanitat.

La millora constant és el camí per arribar a la felicitat. Podem considerar la felicitat de les persones com a fi últim de l'educació. La felicitat és un estat individual de cada persona, a la que totes les persones hem d'aspirar per raons de naturalesa i dignitat del gènere humà. A més, la felicitat de tota la col·lectivitat repercuteix en el sentit que permet i enriqueix aquesta felicitat.

2.- La contribució de l'escola al diàleg, l'autonomia i la responsabilitat de l'alumnat. Una manera de fer-ho mitjançant el projecte de convivència de centre

DURKHEIM (2002) afirma que la moralitat combina, necessàriament, tres elements: a) l'esperit de la disciplina; b) la vinculació als grups socials; i c) l'autonomia de la voluntat. Tots tres els podem trobar presents en les pràctiques del nostre sistema educatiu.

Aquests tres aspectes ens ajuden a determinar la nostra manera de ser, de la que depenen les nostres opcions de vida –els nostres valors-. Si considerem als valors com a opcions de vida, parlar de classes de valors seria parlar de diferents opcions vitals. Evidentment cada persona podria classificar els valors des de la seva pròpia òptica personal. En aquest sentit, si és cert que hi ha uns grans paràmetres en els que es pot estar més o menys d'acord, també ho és com “les llistes dels valors a educar proliferen tant en articles, llibres i conferències, com en legislació de les autoritats competents” (CORTINA, 1994: 125). Enlloc d'educar ensenyant llistes de valors seria més útil educar en la recerca dels fonaments d'aquests.

Davant de la realitat canviable del nostre món, una concepció dels valors com a realitats absolutes i immutables queda fora de lloc. Enfront d'aquesta situació de canvis constants en tots els ordres provocats, en gran part, per l'evolució constant de la ciència i la tecnologia, diverses opcions són possibles. Situats en els extrems, l'absolutista és aquella persona que pensa que els únics valors reals són els que tenen validesa per si mateixos, i la relativista és la que ho accepta tot com a possible.

Però hem de tenir present, que el fet que cada persona pugui elaborar la seva pròpia llista o classificació de valors no és un obstacle per a què els éssers humans no siguem capaços de desenvolupar una vida en societat. La vida en societat comporta la convivència, que vol dir l'acceptació de l'altre. En aquest sentit, CAMPS (1996) planteja la diferència entre tolerància i convivència. Així, la tolerància és un respecte dels valors i de les cultures diferents, però un respecte que amaga desconfiança, que realment no vol barrejar-se; la vida és més còmoda sense els diferents. La convivència és una altra cosa, comporta donació i recepció; valora el que es propi, però també vol conèixer i integrar el diferent.

Dins d'aquest àmbit de convivència, podem parlar d'un pluralisme moral, en el sentit de que els membres d'una societat comparteixen uns “mínims morals” que possibiliten una convivència real i plena. CORTINA (1994) situa els orígens d'aquests mínims morals en les experiències de les guerres de religió que es varen viure Europa a finals de l'Edat Mitjana i

començaments de l'Edat Moderna. El pluralisme moral es contraposa al politeisme axiològic. Així, el primer busca uns mínims que possibilitin la convivència. En canvi, des de l'òptica del segon, les diferents jerarquies de valors existents en una societat no permeten superar el subjectivisme moral, i per tant la convivència esdevé molt difícil.

La idea de l'ètica de mínims respon a la idea de justícia, i l'ètica de màxims respon a la felicitat. Aquest podria ser un primer criteri per classificar els valors. Es tracta de una distinció entre el que és just i el que és bo; de les exigències de la justícia i de les invitacions a la felicitat. No es pot establir una separació exclouent entre ambdues ètiques. L'ètica de mínims ens ha de possibilitar a tots, en quan a membres d'una societat, un marc de referència que ens permeti arribar a la nostra ètica personal de màxims. L'ètica de mínims esdevé una exigència; l'ètica de màxims una possibilitat.

Una altra proposta de classificació en valors a partir de grans paràmetres és la que ens proposa TRILLA (1992) entre valors compartits i valors no compartits, i dins d'aquests últims entre valors no contradictoris amb els valors compartits i valors contradictoris amb aquests. Aquesta classificació respon a societats amb ordenaments jurídics democràtics.

Seguint amb aquesta classificació, podríem acceptar com a valors compartits els que es consideressin bàsics per a l'existència i funcionament de les societats democràtiques. Pensem en la llibertat, la igualtat i la justícia. Una altra qüestió és el que entenem per aquests valors. Les seves significacions facilitaran o dificultaran la convivència.

Des d'aquesta mateixa òptica, esdevindrien valors no compartits i contradictoris amb els primers, els que neguessin les regles de funcionament del sistema democràtic. Pensem, per exemple, en la xenofòbia o el racisme; podríem parlar de contravalors.

Els valors no compartits i no contradictoris amb els valors compartits serien els propis de diferents plantejaments ètics, polítics, ideològics i religiosos que, respectant les regles del joc dels sistemes democràtics, plantegen opcions vitals que, respectuoses amb tots els membres d'una societat, que no tenen perquè seguir-les, possibiliten perfectament una convivència pacífica.

Fàcilment podem establir un paral·lelisme entre les dues classificacions de valors fins aquí proposades. Els valors compartits respondrien al plantejament de l'ètica de mínims i els valors no compartits no contradictoris amb els valors compartits respondrien al de l'ètica de màxims.

L'educació en valors i l'elaboració d'un projecte de convivència en un centre educatiu estan molt lligades a la moral de cada persona. L'educació moral es converteix en un repte per a l'educació per a la pacífica convivència i per a la vida en una societat democràtica, en el sentit

d'aportar les bases per fomentar la pau i la convivència.

L'educació moral es pot definir com un àmbit de reflexió, tant a nivell individual com a nivell col·lectiu que ens permeti (AA.VV, 1996): a) observar i conèixer la realitat i el nostre entorn; b) reflexionar sobre aquestes observacions; c) dialogar si s'escau, entorn a les nostres reflexions; d) interioritzar uns valors que constitueixen les nostres opcions vitals; e) actuar d'acord amb les nostres reflexions i els nostres valors interioritzats d'una manera crítica i coherent; f) observar i conèixer la realitat i el nostre entorn; g) desenvolupar-se personalment d'una manera lliure, autònoma i plena; h) conviure plenament respectant a totes les persones; i) imaginar espais i formes més solidàries i justes de convivència; i j) conservar la sostenibilitat del nostre entorn natural.

Els objectius generals que persegueix l'educació moral els podem sintetitzar en els dos següents: a) aconseguir que totes les persones, de manera individual, arribin a la maduresa moral; i b) aconseguir que totes les societats gaudeixin d'una bona salut moral.

Els projectes de convivència de centre es configuren com a eines que permeten desenvolupar la nostra educació moral. En aquest sentit, hem de tenir present com l'educació moral afecta les tres dimensions psicològiques i antropològiques de la persona: la racional, l'afectiva i la volitiva. Els valors són una opció vital de cada persona que responen a la seva moralitat. L'adquisició d'aquesta moralitat respon majoritàriament a processos implícits; l'educació moral ens ha de fer explicitar i reflexionar sobre aquests processos.

L'educació moral sorgeix de la llibertat, pressuposa i comporta una educació per a la llibertat i la pràctica quotidiana de formes i espais de democràcia i convivència dins de l'escola.

En l'aspecte personal, la moral és fonamental, ja que triem el nostre nivell i tipus de moralitat. La tasca de l'educació moral és fer que cada persona la expliciti, la reflexioni i li doni una qualitat ètica desitjable tant per al propi desenvolupament personal, com per a la vida en societat.

En l'aspecte social, juntament amb la idea de justícia, trobem la d'amor. L'amor a totes les persones és el gran ideal de la vida moral a la qual ha d'aspirar tota educació en valors. Si aquesta meta no és possible, almenys s'ha de garantir una noció de justícia que garanteixi la dignitat humana de tota persona i permeti la pacífica convivència.

3.- Marc dels fonaments de valor en educació

Un cop establertes aquestes classificacions en l'epígraf anterior, ens hauríem de preguntar per la posició del sistema educatiu entorn a aquests valors. La resposta serà diferent en relació al tipus de valor. En relació als valors compartits, el sistema educatiu ha de fomentar, en l'alumnat, el

coneixement i l'assumpció com a propis d'aquests valors. En relació als contravalors la posició és necessàriament la contrària, l'alumnat evidentment els ha de conèixer, però també els ha de refusar com a perjudicials per a la convivència i per a la pau. Finalment en relació als valors no compartits no contradictoris amb els valors compartits, l'alumnat hauria de conèixer les qüestions més socialment controvertides i adquirir les capacitats suficients per pronunciar-se entorn a elles.

Retornant a la realitat de cada persona, observem com l'educació en valors ha de pretendre formar persones lliures, crítiques, justes i solidàries, conscients de la realitat del seu entorn social més immediat i del context mundial en general, i compromeses amb la humanitat, amb les generacions futures, i amb la sostenibilitat del planeta.

Des de l'hemisferi sud, BOFF (2001) va molt més enllà. No sols ens parla dels drets humans, sinó dels drets dels altres éssers vius i dels recursos ambientals del planeta, dels quals l'ésser humà n'és responsable. Els humans ens convertiríem en els representants jurídics (guardians) de la resta dels conciutadans i conciutadanes de la "comunitat bioètica i terrenal". La visió de la terra també ha de canviar; hem de situar-nos davant d'una visió "ecocèntrica", que assegurí la seva permanència com a habitat habitable per a les futures generacions.

Aquí se'ns proposa una ètica de la cura –del respecte, entès com una relació de tendresa i de preocupació que descobreix el món com a valor i com mitjà que ens possibilita la vida-, de la solidaritat, de la responsabilitat, del diàleg, de la compassió i de l'alliberament –no hem d'oblidar que avui dos terços de la humanitat són pobres, oprimits i exclosos-.

Centrant-nos en quins valors educar i d'acord amb la idea -anteriorment expressada- d'una ètica de mínims, una proposta educativa la podríem trobar en buscar un concepte d'educació moral que ens permetés conèixer "el nucli d'una ètica global". Així, seguint a KÜNG (1999: 117), una ètica global o mundial "hauria de referir-se a la realitat del planeta, ser comprensible per a tots i capaç de generar consens". Podríem articular aquesta proposta d'acord amb aquests punts:

Tota persona ha de ser tractada humanament.

El que vulguis que et facin a tu, és el que tu també has de fer als altres.

Compromís per una cultura de la no violència i de respecte per la vida.

Compromís per una cultura de la solidaritat i amb un ordre econòmic just.

Compromís per una cultura de la tolerància i el principi d'una vida de veracitat.

Compromís per una cultura de la igualtat i de la companyonia entre dona i home.

Una altra proposta, que implica donar un pas més enllà és buscar un concepte d'educació moral que la converteixi en un "art de viure" (CARRILLO, 2001: 41), que es podria articular en els següents punts:

- a) Una dimensió humanitzant; mirar i sentir la vida ens permet ser més solidaris, més justos, més tolerants i més responsables.
- b) Sortir dels moments de desorientació per a potenciar el desenvolupament moral d'una democràcia que tingui en compte les necessitats humanes.
- c) Desvetllar la sensibilitat i el compromís per rebel·lar-se davant d'un món ple d'injustícies i desequilibris.
- d) Pensar que tothom té dret a imaginar una altra forma de viure, on la llibertat, la igualtat i la solidaritat siguin realitats.
- e) Promoure els processos on totes les persones comprenguin la urgència de compartir per poder conviure.

Tot i els nostres plantejaments com a docents compromesos amb la nostra societat democràtica, podem convenir, fàcilment, que "l'educació en valors sempre ha acabat sent un misteri" (TERRICABRAS, 2003: 150). L'educador sap quins valors vol mostrar, però sovint també mostra valors sense ni adonar-se'n, sense ser gaire conscient. Sovint, un mateix ambient i una mateixa influència acaben tenint efectes diversos sobre diverses persones. En fi, molts factors i moltes circumstàncies –de vegades alienes a l'escola- influeixen en tot procés. Però una consideració és molt clara, educar en valors, significa també, educar la capacitat de valorar. Educar en valors exigeix conviure amb ells, tant des de l'escola com en la família i en la societat en general. I també exigeix, en tots aquests àmbits, un tarannà democràtic que permeti una autèntica reflexió ètica.

D'acord amb aquestes consideracions, per a elaborar el projecte de convivència d'un centre docent, des d'un planejament teòric, es poden parlar dels següents tres grans blocs – fonaments- de valors, en els quals hi podem encabir les nostres opcions de vida:

- a) El valor de la persona humana i la seva dignitat.
- b) El valor de la democràcia i la ciutadania.
- c) El valor de la igualtat i la diferència.

4.- El valor de la persona humana i la seva dignitat

La persona i les persones, individualment i en conjunt, som éssers dotats de dignitat i d'aquesta dignitat se'n deriven tots els nostres drets i llibertats.

La realitat social és evidentment diversa. La diversitat és un fet social lligat a la realitat única i irrepètible que és cada persona. En aquest sentit, es pot afirmar que la diversitat sempre ha existit. Una altra qüestió és el ressò social que ha tingut aquest fet. Això depèn dels contextos i de les èpoques històriques. Sigui com sigui la diversitat és una conseqüència, entre d'altres factors, de la nostra forma de ser i de les nostres opcions de vida. I darrera de la nostra manera de ser i de les nostres opcions de vida, ens hi trobem els valors.

Cada persona és un ésser individual i social a la vegada. Tots tenim dues vessants, una més interior nostra, i una altra que consisteix en projectar cap a fora el que portem dins. Ambdues estan molt relacionades i es comuniquen constantment en tant que l'ésser humà és únic i indivisible. Fins i tot es pot considerar que una vessant és el mirall de l'altra i a l'inrevés, quan una persona interiorment està bé ho transmet exteriorment. La construcció d'aquest jo interior és, doncs, molt important per a la nostra realització personal i per al desenvolupament ple de la nostra personalitat.

En la construcció d'aquest jo interior hi participen molts factors i agents que influeixen d'una forma o altra en la nostra manera de ser. Tots aquests factors i agents no són determinants, però sí condicionen. Els factors espai i temps tenen el seu pes a l'hora de determinar les possibilitats de formació i desenvolupament de la nostra dimensió personal. La família, el nostre cercle de persones més properes, l'escola, els mitjans de comunicació i els canals d'oci (cinema, llibres, oferta cultural, internet...) són agents que, com ja s'ha apuntat, amb menys o més intensitat, influeixen en la nostra educació.

La nostra dimensió personal no s'acaba en el nostre jo interior. Les persones ens relacionem i vivim en societat, però no totes les persones som iguals. La veritat és que som molt diferents les unes de les altres. Les diferències poden obeir a diversos motius: sexe, edat, ètnia, idioma, procedència, religió... El nostre ordenament jurídic proclama la igualtat de tots davant la llei¹, però el cert és que les diferències existeixen i afecten a la vida en societat. Aquesta diversitat com a valor té moltes possibilitats i ens pot permetre una vida social plena; en canvi com a contra-valor, a part de les problemàtiques que ens pot generar (violències, tensions...), ens fa perdre les possibilitats de creixement a partir de l'experiència dels altres.

Les persones som, doncs, individuals en quan aspirem al ple desenvolupament de la nostra

¹ Article 14 de la Constitució espanyola de 1978. Article 1 de la Declaració Universal dels Drets Humans, adoptada per l'ONU el 10 de desembre de 1948.

personalitat –tant d’una manera directa per nosaltres mateixes com mitjançant una petita ajuda o guia exterior-, i som socials en quan aspirem a convida amb els altres en societat. Ambdues esferes de la nostra personalitat van lligades a la nostra manera de ser, i ambdues manifesten les nostres opcions de vida –els nostres valors-.

El nostre context social sempre ens condiciona, però en els etapes inicials de la nostra vida ho fa d’una manera intensa i, a la vegada, inconscient per a la pròpia persona.

El valor de la persona inclou tant el mínims de justícia com els màxims de felicitat. Com podem veure el valor de la persona inclouria tots els altres valors indicats al final de l’epígraf anterior –democràcia i ciutadania, i igualtat i diferència-, i de fet així és pot considerar, perquè no hem de perdre de vista que la persona és el nucli –totes les persones ho som-, és subjecte que viu i valora els valors. La classificació dels demés valors que hem adoptat respon més a un criteri expositiu per a reflexionar sobre diferents realitats que afecten al camp de l’educació en valors.

Si ens preguntem què entenem per dignitat i el valor de la persona humana, la qüestió ja és més difícil. KANT (2003: 185 a 195) planteja dues regles d’or per fonamentar els mínims del nostre tarannà moral. La primera és de l’evangeli de St. Mateu: “estima Déu per damunt de tot i el proïsme com a tu mateix” (Mt, 22, 36-39). La segona consisteix en tractar els altres sempre com un fi, mai com un mitjà. Aquí ens trobem amb uns manaments mínims que possibiliten una convivència màxima. De fet seria fàcil ficar-nos tots d’acord en l’acció de “no fer als demés el que no volguéssim que ens fessin a nosaltres”; sols amb aquesta acció podríem arribar a unes cotes de convivència social molt elevades. La formulació positiva de l’enunciat anterior, “fes als demés el que vulguis que et facin a tu”, encara ens permetria millorar molt les possibilitats de convivència.

Des de l’escola hem de saber transmetre aquest valor de la persona que està implícitament dins nostre des del principi de la humanitat. Evidentment, el context actual és diferent al d’altres èpoques. I d’això possiblement avui, en un món tan globalitzat, en som més conscients que mai. Parlar del valor de la persona avui ens fa reflexionar sobre les possibilitats de la globalització en un món ple de desigualtats i injustícies, que neguen la dignitat de dones i homes quan aquesta és inherent als éssers humans. És així com el valor de la persona avui implica compartir i convida en situació d’igualtat amb tota la humanitat.

El valor de la dignitat de la persona humana ha de partir d’una reflexió sobre el desenvolupament de la nostra realitat interior per assolir la convivència humana.

En quant al desenvolupament de la nostra realitat interior ens trobem amb els processos i espais de reflexió personal i amb el terreny de les emocions i els sentiments. Els processos

d'interiorització i de reflexió interior són importants per conscienciar-nos de la dignitat de la persona humana i de la realitat del nostre món. CASANOVA (1998) ens planteja algunes de les paradoxes del nostre món. Una d'elles és l'absència d'espais de silenci i el ressò de paraules buides que no volen dir el que semblen o no expressen la realitat que haurien d'expressar, factors que dificulten la comunicació i la convivència.

El silenci ens permet situar-nos en una actitud d'expectativa i de recerca que ens possibilita anar avançant tant en el coneixement del món que ens envolta com en la convivència humana.

Una altra d'aquestes paradoxes amb les que avui ens trobem és que estem vivint en un món connectat a tots els nivells. Però aquestes connexions no serveixen per a comunicar-nos sinó per allunyar-nos. Avui en dia, gràcies als nous coneixements i a les noves tecnologies som capaços d'aconseguir una gran qualitat d'imatge i de so en temps real en el camp de les telecomunicacions. Les grans multinacionals mitjançant vídeo-conferències celebren les seves reunions de directius des de diferents llocs simultàniament. Però a l'hora de la veritat no ens hem mogut d'una cadira i d'una taula i hem tingut molt poca experiència personal, fet que dificulta el coneixement i valoració de l'altre diferent al jo.

El camp afectiu també juga un paper fonamental en la vida de les persones. Aquest es va construir des dels primers anys de la nostra vida i està íntimament relacionat amb l'entorn. Les emocions són importants ja que determinen el nostre estat d'ànim i incideixen d'una manera directa en la nostra manera de ser i d'actuar. "L'educació tradicional ha fet prevaler el coneixement sobre les emocions, sense tenir en compte que un i altre aspecte no es poden desvincular" (BACH i DARDER, 2003: 250). Actualment els docents hem d'atendre les emocions per tal d'aconseguir una educació més personalista on la persona concreta, amb els seus condicionants i amb el seu entorn més proper, en sigui el nucli. Hem de tenir present que les emocions ens serveixen tant per a aconseguir el nostre ple desenvolupament personal, ja siguin a nivell individual -acceptant-nos i trobar-nos a nosaltres mateixos-, ja siguin a nivell social -acceptar i trobar o retrobar a l'altre-, com per a millorar la relació educativa.

La raó reflexiva i les emocions es troben lligades a la naturalesa relacional de les persones. La convivència comporta partir del jo per arribar a l'altre i als altres. Comporta acceptació i donació; és l'amor pel gènere humà. Podríem considerar l'amor com la manera que tenim els humans de relacionar-nos els uns amb els altres. Som nosaltres en quant som en i per als altres; és la donació i acceptació mútua de tota la humanitat. Aquesta idea d'amor vol anar més enllà d'uns mínims de justícia; de fet la seva pràctica aniria més enllà de la idea de justícia, ja que la portaria

implícita i superada; MORIN (2001: 33) ho resumeix en la idea de la “possessió recíproca”.

L’afectivitat i l’amor formen part de les relacions de dignitat. Seguint CORTINA (1994, 2007), la realitat actual del nostre món exigeix, en relació al valor de la persona humana, una “moral de la responsabilitat” que es vulgui prendre seriosament la construcció de la nostra realitat social com un marc on totes les persones ens puguem sentir desenvolupades tant a nivell interior – de realització interior- com a nivell exterior –de relació en societat i de gaudiment de l’entorn natural-.

Una moral com aquesta és possible, s’allunya tant de les prohibicions i de les limitacions com dels relativismes, de les frivolitats i de les superficialitats. Aquesta responsabilitat moral es fonamenta en el convenciment racional que aposta d’una manera decidida i plena per la dignitat de tota persona com un fi en si mateix i no com un mitjà. La dignitat de la persona humana, aquest reconeixement de l’altre, comporta “el reconeixement cordial” del mateix, en el sentit de sentir-nos tots membres d’una comunitat determinada i ciutadans del món.

5.- El valor de la democràcia i la ciutadania

Els valors de la democràcia, en plural perquè són molts, deriven directament del caràcter relacional de la persona. La democràcia com articulació plena i solidària de la vida en comunitat també es trobaria dins de l’ètica de mínims que permetria la formació i el desenvolupament de les opcions vitals –els valors- de les persones.

La noció de democràcia –sistema polític d’una societat- va molt lligada a la de ciutadania –atribuïble a la persona com a membre de ple dret d’una societat-. Ambdues nocions estan lligades a l’esfera de drets i llibertats que ens permeten viure i configurar les nostres opcions i projectes personals, però també a l’esfera de deures i responsabilitats per a què tots els membres d’una societat puguem gaudir d’una manera efectiva del mateix marc de drets i llibertats. Aquests drets i llibertats són molts, els deures i les responsabilitats, en canvi, es podrien resumir en la idea d’empatia, que ens permetria el pas d’una “democràcia prudencial” –així podríem parlar dels nostres sistemes democràtics on se’ns demana respecte pels altres- a una “democràcia moral” –on hi hauria interiorització i comprensió dels altres- (GUISÁN, 2000: 41). L’empatia, el saber-nos ficar en el lloc de l’altre i assimilar i comprendre la seva realitat i situació, ens permet entendre, sentir i viure millor, més plenament i més dignament, en societat.

Els valors de la democràcia s’haurien d’entendre en el sentit apuntat per *la Declaració*

sobre les Responsabilitat de les Generacions Actuals per a les Generacions Futures², on en el seu article 2 s'estableix que dins del respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals, “les generacions futures i presents podran escollir lliurement el seu sistema polític, econòmic i social i preservar la seva diversitat cultural i religiosa”. La persona -la realització de les seves opcions de vida mitjançant els seus drets i llibertats- i la vida en societat –la convivència en plenitud- són les raons de ser de tot sistema democràtic.

Com a valors essencials de la democràcia i la ciutadania –i també de la persona- hi trobem el diàleg, la llibertat, la igualtat, la justícia i la solidaritat. Tot això en un context globalitzat. Els valors de la democràcia i la ciutadania –com el valor de la persona humana-, avui, es viuen en un context de globalització. La globalització és un procés llarg d'internacionalització de les relacions humanes en totes les seves vessants (política, social, jurídica, econòmica, cultural...). En pocs anys, i d'una manera inconscient per a la majoria de la població, ens hem trobat amb una nova manera de relacionar-nos amb la resta de persones i amb el nostre entorn. Aquest procés avui està en creixement i no s'atura. El problema o trencament està en que les noves tecnologies i coneixements que han possibilitat aquest nou procés no ens afecten a tots els éssers humans de la mateixa manera; la diferència entre països és cada cop més gran, els països del nord ric cada cop es distancien més dels del sud pobre. Això dificulta la plenitud de la democràcia; les seves dificultats per trobar-se present en la vida de totes les persones.

El diàleg exigeix llibertat i igualtat. La llibertat la podríem definir com l'expressió de les opcions de vida –els valors-. Aquesta llibertat és llibertat positiva³, i ens permet expressar-nos, manifestar-nos, desenvolupar-nos i moure'ns dins les nostres societats. Els valors de les societats democràtiques ofereixen la possibilitat d'un marc genèric on puguem realitzar els projectes de vida. Aquest marc no és immutable, ni intocable; des dels nostres pensaments, expressats i compartits mitjançant el diàleg, és com les societats poden avançar i créixer tenint com a referent el valor de la persona.

Un veritable diàleg també necessita igualtat d'oportunitats. Les societats democràtiques ens han de permetre a totes les persones buscar, trobar i manifestar la nostra opció de vida. Per això és necessari un marc genèric que garanteixi una igualtat d'oportunitats. Paradoxalment, el valor de la igualtat ens porta al valor de la diversitat, d'uns mínims necessaris per viure uns màxims de

² UNESCO, 12 de novembre de 1997. Extreta de: <http://portal.unesco.org/es/ev>, en data 11 de juny de 2011.

³ BOBBIO (1991) distingeix entre llibertat negativa (la llibertat liberal que proporciona una esfera que defensa enfront la ingerència externa), la llibertat política (participació democràtica en l'elaboració de les normes), i la llibertat positiva (traduir a comportaments concrets els comportaments abstractes permesos pels ordenaments constitucionals).

felicitat. La igualtat és un punt de partida, que es desprèn de la mateixa naturalesa i dignitat de la persona. Sense igualtat no hi ha democràcia ni diàleg. Però la igualtat no és uniformitat o homogeneïtat, evidentment pot ser-ho com a possibilitat lògica, encara que és difícil d'imaginar. La igualtat toca al més fons de l'ésser humà en quan implica acceptar a l'altre com a un mateix, com a un igual, no com un objecte o un instrument. Sols des de la igualtat és possible una vertader i sincer diàleg.

Des del diàleg, és des d'on podem compartir la justícia i la solidaritat. La justícia la podríem definir com un mitjà per distribuir i compartir els béns que existeixen en el nostre entorn natural i social i que són patrimoni de tots els membres d'una societat. BOBBIO (1993) identifica igualtat i justícia com a sinònims, en el sentit que la justícia al distribuir i compartir els béns i els mitjans permet l'establiment d'un marc d'igualtat d'oportunitats. En el mateix sentit, RAWLS (2002) apunta que tots tenim una idea intuïtiva sobre la justícia –com si fos un tret inherent a la nostra dignitat humana i una exigència del valor de persona-, a partir d'aquesta idea busquem un equilibri reflexiu; raonar conjuntament. La justícia, mitjançant el diàleg, ens ha d'apropar a un marc d'igualtat d'oportunitats.

La solidaritat és molt semblant a la justícia. Els seus fins són els mateixos: distribuir i compartir. Una diferència significativa la podríem trobar en el fet sociològic que la justícia sempre ha anat més lligada a la garantia d'una autoritat externa que per delegació de la societat en fa prevaler el seu compliment; la solidaritat, en canvi, respondria a un impuls més interior, però una veritable idea de justícia també és moral i interior. La diferència la podríem trobar en l'empatia; en el sentit que la solidaritat comporta ficar-se sempre en el lloc de l'altre. En la solidaritat i en el compartir hi trobem l'essència del conuiu en societat. La solidaritat ens connecta amb la diversitat (MENDILUCE, 1998); ser solidari comporta acceptar, comprendre i conuiu amb tot tipus de diversitat.

6.- El valor de la igualtat i la diferència

La igualtat i la diferència són les dues cares de la realitat humana. El ple desenvolupament de la nostra dignitat humana comporta la necessitat d'un marc jurídic d'igualtat d'oportunitats, a partir del qual puguem desenvolupar les nostres diferències, conseqüents en les nostres opcions de vida.

La Constitució espanyola de 1978 segueix la tendència dels ordenaments jurídics dels estats de dret del nostre entorn cultural i concep la igualtat en la triple dimensió de “valor, principi i

norma” (PÉREZ LUÑO, 2005: 11). Així el concepte igualtat queda articulats en els següents tres punts: a) la igualtat com a valor que inspira l’ordenament jurídic (article 1,1); b) la igualtat promocional (article 9,2) que estableix l’horitzó de l’actuació dels poders públics, per tal de superar les discriminacions i possibilitar una vertadera igualtat d’oportunitats i c) la igualtat en i davant la llei com a dret fonamental (article 14).

Una convivència democràtica per ser plena reclama una situació d’igualtat d’oportunitats. Aquesta igualtat d’oportunitats ha de ser entesa com una possibilitat de realització personal. El criteri per a determinar l’existència d’un marc d’igualtat d’oportunitats es troba en la possibilitat individual d’optar per unes manifestacions o altres de benestar; no en la imposició d’un tipus de benestar en si mateix, per molt positiu que objectivament es pogués considerar. Aquest pas del benestar a la preferència no exclou el benestar en si mateix, sinó que el reafirma d’una manera més subjectiva. Les preferències de cada individu tendiran al seu propi benestar.

La igualtat individual d’oportunitats, com a objectiu al qual ha d’orientar-se tot sistema democràtic, respon al plantejament de permetre a cada persona el seu propi desenvolupament personal. En aquest sentit, PECES-BARBA (2006) estableix una diferenciació entre desigualtat i discriminació. La desigualtat és un fet i la discriminació el resultat d’una realitat normativa que nega el marc d’igualtat d’oportunitats. El problema de les diferències es planteja amb les seves conseqüències. Les diferències en si no són un problema. Els problemes són les conseqüències negatives que per a les persones tenen aquestes diferències, en el sentit que poden comportar un tracte desigual que tingui com a resultat una discriminació evident i injusta. Davant d’aquest context, és necessari un canvi social en el sentit d’entendre les diferències no com un tabú o una font d’obstacles, sinó com una situació de valor.

Dins d’aquest marc jurídic d’igualtat d’oportunitats, totes les persones som diferents, però no per això som més o menys valuoses, més o menys útils. Les nostres diferències ens complementen i ens permeten créixer en les nostres possibilitats de projecció, tant a nivell individual com a nivell grupal i social, i tant a l’escola com en altres espais, així com al llarg de tota la vida. Les diferències no ens han de fer por, no les hem de viure com una dificultat o un obstacle.

La conjugació dels valors de la igualtat i la diferència ens porta a la nostra diversitat social. La diversitat és una expressió de la pròpia naturalesa humana i del valor de la democràcia. La diversitat pressuposa acceptar la dignitat humana, i aquesta els valors de la igualtat, la justícia, la llibertat i la solidaritat que l’acompanyen. La diversitat és entesa i valorada des del respecte i des del diàleg. La diversitat que a un primer cop d’ull ens atemoreix, és la que, paradoxalment, ens dona

pistes per superar les nostres angoixes i pors. La diversitat ens permet un camp de possibilitats de creixement humà—tant a nivell individual com a nivell col·lectiu— molt ampli del que tots ens podem beneficiar.

La comprensió del nostre entorn social també és necessari per tal de poder conviure dins de la diversitat. La comprensió del món social comporta el coneixement d'un mateix, dels altres i de la societat (AA.VV, 1996). Aquesta comprensió del nostre entorn és essencial per una adequada educació en valors, ja que és en relació amb els altres i amb l'entorn on aquesta adquireix la seva raó de ser. El sistema educatiu ens ha de preparar per a ser persones, per a viure i conviure en societat, i per a conèixer l'entorn social i preservar el nostre entorn natural.

D'acord amb aquest plantejament, el fet que la diversitat no pugui portar cap situació de discriminació, comporta, des del sistema educatiu, la necessitat d'un tractament adequat de les diferències. Els objectius que ens podríem marcar en el tractament d'aquestes diferències són els següents: a) detectar les diferències; b) comprendre els motius, les causes i les conseqüències d'aquestes diferències; c) valorar aquestes diferències; d) intervenir directament sobre les diferències que ho permeten (potenciant-les, eliminant-les o orientant-les); i e) intervenir sobre les actituds i conductes en relació amb les diferències que no podem o que no és necessari modificar.

En aquest tractament adequat de les diferències, no hem de perdre de vista que el nostre compromís està en l'educand. Les diferències són un distintiu del nostre ser individual i social. Les hem de tractar en el sentit d'encaminar-les cap al nostre lliure desenvolupament personal. Dins del context d'un sistema democràtic com el nostre, haurem d'estar molt atents amb les diferències que generen exclusió o pèrdua d'oportunitats, en el sentit d'eliminar-les o minimitzar-les. En canvi, les diferències que són expressió lliure de la nostra personalitat o de les nostres aptituds s'han de potenciar i compartir per tal d'enriquir-nos tots.

7.- A mode de conclusió

La investigació que es troba darrera d'aquesta comunicació pretén realitzar aportacions respecte a l'educació en valors i a la seva estructuració en un projecte compartit de convivència en el centre, partint de la base de l'educació de l'autonomia i la responsabilitat de l'alumnat.

Els projectes de convivència seran aviat una realitat en els centres educatius de Catalunya. La Llei 12/2009 d'Educació de Catalunya estableix, en el seu article 30.1, l'aprenentatge de la convivència com a element fonamental del procés educatiu, especificant que així ho ha d'expressar el projecte educatiu de cada centre.

Tant en l'àmbit de la formació en valors, com en l'àmbit de la pràctica docent l'elaboració de plans o projectes de convivència esdevé una oportunitat per reflexionar sobre el tractament en els centres de l'autonomia i de la responsabilitat de l'alumnat, tant per al propi desenvolupament de la persona, com per a la convivència social.

La meua pròpia experiència docent es tradueix en la participació en l'elaboració d'un projecte de convivència de centre, dins la dinàmica de la reflexió-acció de la pràctica docent. En aquest sentit, un grup de docents estem incardinats en una comissió. Els resultats de la mateixa esperem ens siguin útils per a tota la comunitat educativa

8.-Bibliografia

- AA.VV. (1996): *Ètica i escola: el tractament pedagògic de la diferència*. Barcelona: Edicions 62.
- ARANGUREN, J.L (1997): *Ètica*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- BACH, E. i DARDER, P. (2003): *Sedueix-te per seduir*. Barcelona: Edicions 62.
- BÁRCENA, F., GIL, F. i JOVER, G. (1999): *La escuela de la ciudadanía. Educación, ética y política*. Bilbao: Desclée De Brouwer.
- BESALÚ, X. (1999): "Educar a partir de l'altre. Un currículum comú i per a tots". En *Suports*. Volum 3, número 2, pàgines 149 a 156.
- BOBBIO, N. (1991): *El tiempo de los derechos*. Madrid: Sistema.
- BOBBIO, N. (1993): *Igualdad y libertad*. Barcelona: Paidós i ICE Universitat Autònoma de Barcelona
- BOFF, L. (2001): *Ètica planetaria des del Gran Sud*. Madrid: Trotta.
- BUXARRAIS, M.R. (2005): "Quins valors per a quina societat?". En Roureda, R. (ed.): *Camins d'incertesa. Deu lliçons magistrals per a la formació d'educadors*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, pàgines 147 a 156.
- CAMPS, V.(1996): *El malestar de la vida pública*. Barcelona: Grijalbo.
- CAMPS, V. (2003): *Virtudes públicas*. Madrid: Espasa Calpe.
- CARRILLO, I. (coord.) (2005): *Diez valores para el siglo XXI*. Barcelona: Cisspraxis i Cuadernos de Pedagogía, Colección Biblioteca Básica para el Profesorado.
- CARRILLO, I (2001): "Pensar l'educació moral, avui". Dins VV.AA.: *Repensar la pedagogia, avui*. Vic: Eumo, pàgines 39 a 42.
- CASANOVA, O. (1998): *Ètica del silencio*. Madrid: Anaya.
- CORTINA, A. (2003): *Ciudadanos del mundo. Hacia una teoría de la ciudadanía*. Madrid:

Alianza editorial.

- CORTINA, A. (2007): *Ética de la razón cordial*. Oviedo: Ediciones Nobel.
- CORTINA, A. (1994): *La ética de la sociedad civil*. Madrid: Anaya.
- DEWEY, J. (2002) *Democracia y educación*. Madrid: Morata.
- DURKHEIM, E.. (2002): *La educación moral*. Madrid: Morata.
- GARCÍA MORIYÓN, F. (1998): *Derechos humanos y educación. Textos fundamentales. Textos complementarios*. Madrid: Ediciones de la Torre.
- GIMENO SACRISTÁN, J. (2003): *El alumno como invención*. Madrid: Morata.
- GONZÁLEZ PÉREZ, J. (1986): *La dignidad de la persona humana*. Madrid: Civitas.
- GUISÁN, E. (2000): *Más allá de la democracia*. Madrid: Tecnos.
- KANT, I. (2003): *Crítica de la razón práctica*. Barcelona: Edicions 62.
- KÜNG, H. (1999): *Una ética mundial para la economía y la política*. Madrid: Trotta.
- LÓPEZ MELERO, M. (2004): *Construyendo una escuela sin exclusiones*. Málaga: Aljibe.
- MAYOR ZARAGOZA, F. (1999): *Los nudos gordianos*. Barcelona: Galaxia Gutenberg i Círculo de lectores.
- MENDILUCE, J.M. (1998): *Tiempo de rebeldes*. Barcelona: Planeta.
- MORIN, E. (2001): *Amor, poesía y sabiduría*. Barcelona: Seix Barral.
- MORIN, E. (1999): *Los siete saberes necesarios para la educación del futuro*. París: UNESCO. A <http://portal.unesco.org/es/eu> consultat el día 11/06/2011.
- MOUNIER, E. (2002): *El personalismo. Antología esencial*. Salamanca: Ediciones Sígueme.
- PECES-BARBA, G. (2006): *La España civil*. Barcelona: Galaxia Gutenberg i Círculo de lectores.
- PÉREZ LUÑO, A.E. (2005): *Dimensiones de la igualdad*. Madrid: Dykinson, Cuadernos “Bartolomé de las Casas” número 34.
- RAWLS, J. (2002): *Teoría de la Justicia*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.
- TRILLA, J. (1992): *El profesor y los valores controvertidos*. Barcelona: Paidós.
- TERRICABRAS, J.M. (2003): *I a tu, què t'importa? Els valors. La tria personal i l'interès col·lectiu*. Barcelona: Edicions La Campana.
- VERICAT, G. (2007): “Educació en valors i formació docent. La diversitat com a valor”. Dins *Papers d'Educació*. Número 6. A <http://papers.uvic.cat> consultat el 11/06/2001.
- ZAMBRANO, M. (1996): *Persona y democracia*. Madrid: Ediciones Siruela.